

justitsminister Thune Jacobsens arkiv. Naturligvis er pennen og formuleringerne Gestapos. Men der er ingen grund til at antage at realitetsindholdet er opfundet eller forvansket. Mig bekendt har Aksel Larsen da heller aldrig taget afstand herfra. Protokollerne har hidtil kun været kendt i fragmenter eller i pirattryk med korrumpert tekst – og det er vel hovedårsagen til at de så længe har været overset og nedprioriteret af historikerne. Det er der nu rådet bod på med Revsgård Andersens bog. For afhøringerne er en meget vigtig kilde til det illegale DKP's tidlige historie.

Hans Kirchhoff

Bjarne Nielsen Brovst: Jødedeportationen i Danmark og Werner Best. Lyngby, ZAC 1981. 194 s.

Bjarne Nielsen Brovst, der har et skønlitterært forfatterskab og flere radioudsendelser om besættelsestiden bag sig, har skrevet en bog om den tidligere rigsfuldmægtigede og hans rolle i gennemførelsen af *die Endlösung* i Danmark. På bagsmækken hedder det, at bogen kaster et nyt lys over besættelsestiden, men dette er falsk varebetegnelse – for såvidt man herved forstår udvidet indsigt og forståelse. Bogen bringer nok stof frem som ikke tidligere har været offentligt tilgængeligt – først og fremmest nogle ekstrakter fra krigsforbryderprocesserne i fyrrene – men uformidlet og kritikløst strikket sammen i bestræbelserne på at vise at Werner Best bærer hovedskylden for aktionen – hvad vel ingen alvorligt har anfægtet eller Yahills dybtgående undersøgelse i tresserne (*Et demokrati på prøve. Jøderne i Danmark under besættelsen (1966)*). En korrespondance på 30 breve som Best har ført med forfatteren i slutningen af halvårerne fremlægges som eet langt interview – uden at den kritiske læser har nogen mulighed for at kontrollere spørgsmål og svar i den oprindelige kontekst – og bringer i øvrigt intet nyt, udover nogle anekdoter. Rapportafhøringen med Bests defensoriske selvbiografi står ligeså isoleret og uberørt af nogen analyse som mentalobservationsklæringen gør det – et kompilatorisk arbejde af overlægen i psykiatri ved politiet, Max Schmidt, foretaget under Bests dybe fængselsdepression i 1947/48, tedenttøst og gennemsyret af psykiaterens antipati – men her taget på sit pålydende af Nielsen Brovst. Dertil vrimler bogen med fejl og misforståelser, og oversættelserne fra tysk er gebræklige.

Som det vil være almindeligt bekendt blev Best dømt til døden ved Københavns Byret i 1948 bl.a. for at have udløst jødedeportationen, men året efter frikendt af Landsretten for denne anklage – og dermed reddet for eksekutionen. Kronvidnet var ikke – som påstået af Nielsen Brovst – G. F. Duckwitz, men derimod en af v. Ribbentrops diplomater, v. Sonnleithner, der bekræftede at Hitler allerede havde beordret aktionen gennemført inden Best sendt det famøse telegram af 8. september – at den rigsfuldmægtigede altså med rette kunne hævde at hans initiativ var et forsøg på at imødegå en beslutning der allerede var fattet. Nielsen Brovsts scoop i bestræbelserne på at underkende Landsrettens præmisser er et tredjehåndsvidne fra 1980, nemlig den fra redningsaktionen kendte Lyngby-lektor Aage Berthelsen (*Oktober 1943 (1952)*), med oplysninger fra en samtale med Duckwitz tyve år tidligere, i 1960 i Bonn. Duckwitz, der under krigsforbryderprocessen støttede Bests defensorat – og her gjorde det ved utallige lejligheder siden indtil sin død i 1973 – skal her i et øjeblikks selvforglemmelse have udtalt sig »yderst nedsættende« om Best, og »i de voldsomste udtryk« fortalt om »fjendens forræderiet imod jøderne« (s. 87 f.). Rent bortset fra at udsagnet jo slet ikke er entydigt turde denne valuering af Berthelsen som »nøglekilde« tale for sig selv. Og her hjælper det kun lidet at Nielsen Brovst trækker andre nazikoryfæers vidnesbyrd ind for at fælde den hovedskyldige. De er ikke »sandhedsvidner« – så travlt de under processen havde med at vælte ansvaret over på andre for selv at undgå at stikke hovedet i løkken.

I det hele forekommer denne stærke fokusering på Best og dennes ansvar for deportationerne noget forældet og ufrugtbar. Spørgsmålet om hans personlige engagement i aktionen vil formentlig aldrig kunne klarlægges helt. Det samtidige materiale er endevendt, og nyt vil næppe dukke op i et spørgsmål der i den grad var omgivet af sekrethese, og hvor ordrene oftest gik mundtligt. Man savner i fremstillingen det synspunkt indarbejdet der ser aktionen i Danmark på baggrund af den europæiske *Endlösung*. Med den dogmatisme og fanatiske konsekvens hvormed Hitler og nazieliten fra 1941 realiserede deres racebiologiske program – imod og på trods af alle politiske og militære topprioriteter – måtte turen før eller siden komme til Danmark, således som det i den samme oktober måned skete i Italien og i marts 1944 i Ungarn. De danske jøder var flere gange igennem 1942 og 1943 på dagsordenen i Berlin, og det er oplagt at fælden ville klappe den dag fredsbesættelsen brød sammen (*Christopher Browning: The Final Solution and the German Foreign Office (1978)*).

Om Bjarne Nielsen Brovsts gode intentioner i retning af at forstå for at kunne forklare og advare hersker der ingen tvivl. Men den gode vilje gør det ikke. Det er ærgerligt at forlaget ZAC, som vi ellers kan takke for flere værdifulde publikationer om besættelsestidens forhold, er hoppet på en sådan vildmand!

Hans Kirchhoff

Per Ulrich: De Røde Enker. København, Forlaget Tiden 1982. 64 s.; 55 kr.

De røde enker var betegnelsen på konerne til de kommunister der fra sommeren 1941 blev interneret i Horserød, og hvoraf senere 150 i oktober 1943 deporteredes til Tyskland. Ved denne lejlighed nedsatte en gruppe kvinder den såkaldte Stutthofkomité, der blev et kraftcenter for hjælpen til koncentrationslejrangerne, og som turde have haft sin store andel i at tabstallene kunne holdes nede på omkring de 10 pct. Maleren og forfatteren Per Ulrich, selv tidligere kz-fange, har i denne lille bog tegnet et billede af komiteens arbejdsdag, med korrespondancer, referater og breve fra de deporterede, bundet sammen af en kort tekst. Der er tale om meget nyt og væsentligt stof – men for faghistorikerne af noget begrænset værdi pga den hårde beskæring og de manglende data. Der er kraftig – og synes det ikke altid rimelig – kritik af myndighedernes og Røde Kors' vrangvilje og obstruktion. Det glemmes ofte at den store hurdle var Gestapo.

Det er ikke korrekt når det hævdes at *de røde enker* er blevet glemt af historien. Stutthofkomitéen er faktisk blevet behandlet af Jørgen Hæstrup i dennes bog om departementschefsstyret (*Til landets bedste I, s. 391 ff.*), men rigtignok helt set fra administrationens synsvinkel, der lader samarbejdet med de røde enker fremstå som idel harmoni. Det er godt at vi med Per Ulrichs minderune har fået et nødvendigt korrektiv og supplement fra klientsiden.

Hans Kirchhoff

Hans Luihn: Det fjerde våpen: Den hemmelige presse i Norge 1940-1945. Oslo, Universitetsforlaget 1981. 146 s.

Hans Luihn, selv aktiv modstandsmand under okkupationen, udgav i 1960 *bogen* om den norske undergrundspresse, *De illegale avisene*, med en gennemgang af hovedbladene, personerne og organisationerne bag, og vigtige spørgsmål som nyhedsindsamling, tryk-teknik og distribution. Arbejdet, der stadig er uden parallel i Danmark – det nærmeste vi